

ЕСТЕТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ І ЛІТЕРАТУРНИЙ ДОСВІД В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

УДК 821.112.2(436) – 312.6.09

Я. В. Ковальова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ СУЧАСНИХ АВТОБІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Окреслено проблематику актуальних вітчизняних та зарубіжних літературознавчих досліджень жанру автобіографічного письма, яка визначається тенденцією до концептуалізації суб'єктивності як ціннісного фактору автобіографічного дискурсу.

Ключові слова: невизначеність терміносистеми, автентичність фікціонального, проблематизація ідентичності, позиціонування суб'єкта.

Дается обзор наиболее актуальных проблем в области литературоведческих исследований автобиографических произведений как в отечественной, так и в зарубежной науке. Все более усложняющееся представление индивидуума о его существовании в обществе задает магистральную тенденцию дальнейшему развитию мемуаристики. Новая парадигма автобиографического письма, уходящего корнями в эпоху герменевтики, находит логическое развитие в феномене эмансипированного сознания современников, проблематизирующего реальность исторического и идентичности рассказчика.

Ключевые слова: неоднозначность терминологической системы автобиографического жанра, фикциональность как предпосылка аутентичности повествования, позиционирование рассказчика как решение проблемы самоидентификации.

The article gives a view of the most important issues in update literary researches about memoir and autobiographical writing in particular. The Ukrainian scientists as well as European ones mark that the autobiographical paradigm, which goes back the W. Dilthey's historic hermeneutics, tends the uncountable variety of documental-aesthetic types in a genre palette of memoir. The scientific analysing of many certain examples of autobiographical writing deals with their very difficult architectonic organisations. This fact doesn't allow uniting all the documental books under the term «autobiography» causing the absence of the united term system. Instead of that, there are a lot of alternative and discursive-functional additions to the main term such as: personal mythos, writing-excuse, apology etc.

The in XX-XXI century extremely rush developing individual's self-conscience caused also the change in two next cardinal concepts of the autobiographical discourse – the authenticity of narration and the identity by the creation of narrator's image. The first one isn't interpreted any more as the correctness to the facts of personal life. The narrator claims to be outside the historical time, but he creates the history «inside his own room» (Kucher). That results in the reducing retrospection, the weakened interior evolution, the washing off facts' rows. Therefore, the emancipated individual avoids doing his presentation as historical subject because of realizing that is impossible. Basing on Ph. Lejeune's «autobiographical pact» the researchers name the narrator's strategy as «positional subjectivity», which includes its rules end codes encouraging the reader to guess them.

Key words: term system of the autobiographical genre, the authenticity of narration, the positional subjectivity instead of the identity of narrator's image.

З часів історичної герменевтики, коли Вільгельм Дільтей у своїй праці «Введення у гуманітарні науки» (1883 р.) констатував факт поступового становлення

нової парадигматичної моделі автобіографічного жанру з піднесенням розповіді про себе до «естетичної тотальності» («Aus dem fließenden Lebensstrom müssen einzelne Erlebniseinheiten herausgenommen und zur Sinn-Einheit des gelebten Lebens zusammengeschmolzen werden. Dazu bedarf es der ästhetischen Gestaltung» [7, S. 16]), відкриття та всебічне культурне усвідомлення нових письменницьких персоналій автобіографів збагачує можливості типологічного узагальнення в річизі жанрових набутків і створює умови для все більш диференційованого наукового підходу до пізнання різних документально-естетичних типів та рівнів авторського самовираження і самоаналізу. Літературознавчі дослідження поезики конкретних автобіографічних (мемуарних) творів, з одного боку, демонструють динаміку внутрішньо не одномірної, складної в архітектонічному плані організації жанрової форми мемуарів, відкривають перспективи для адекватної, науково значимої інтерпретації та ємної типології сучасних автобіографічних текстів. Проте конкретизація авторських модифікацій автобіографічних канонів зумовлює певні проблеми термінологічної єдності та співмірності в рамках цього літературного жанру. Актуальним уявляється запропонування дискурсивно-функціональних доповнень щодо терміну «автобіографія», таких як: письмо-виправдання, апологія, омана, письмо серця, особистий міф, письмо битви, фрагментування історії життя, знеособлення, саморобний текст, естетична автобіографія, Я без гарантій тощо. Дослідникам жанру, як вважає А. Цяпа, доцільно було б «...абстрагуватися від традиційних, часто анахронічних ієрархій, і розпочати тлумачити автобіографічний текст так творчо, як роблять це самі автобіографи» [3, с. 132].

Відкритим у теорії жанру залишається суттєве для генології питання про співвідношення автобіографії з жанровим канонем. Виходячи з тлумачення автобіографії як універсального жанру, відомий вітчизняний теоретик Є. Черноїваненко виділяє як виключно важливу рису автобіографії її «принципову жанрову неканонічність» [5, с. 21]. У той же час інші вчені додержуються думки, що «особистий канон переважає канон жанру» [4, с. 1]. Дослідники, в тому числі Ф. Лежен, намагаються чітко розрізнити автобіографію і автобіографізм, доходять висновку про експериментальну навантаженість сучасної автобіографічної та мемуарної прози, усвідомлюючи, що «на шляху до самопізнання можуть бути виправдані різноманітні експериментальні побудови» [1, с. 58], а це виступає основою створення складного суб'єктного феномена «я», що далеко не завжди або навмисно не гарантує правдивість пригадування, оповідна прагматика одержує пріоритет над семантикою.

У багатій автобіографічній практиці відомі різні форми експлікації власного «я» в іпостасі оповідача: від програмного дистанціювання до повного злиття. Скажімо, серед сучасних позицій відзначаються такі незвичні, а інколи незвичайні, як відсторонення від біографічного «жесту» (в романістиці М. Юрсенар), прагматична маска і відмова оповідача від «я» на користь «він/вона» чи «ти» (К. Вольф), автобіографічна стилізація (М. Фріш), псевдоавтобіографія (М. Дюра), навіть антимемуари (А. Мальро). Притому, згідно з К. Віолле, «в усіх варіаціях очевидним є бажання автора приховати своє лице» [1, с. 60].

У зв'язку з даними тенденціями нове звучання отримує наскрізна проблема мемуаристики, відома з часів Й. В. Гете як співвідношення «поезії та правди». Автентичність на сучасному етапі розвитку самосвідомості індивідуума коріниться не в емпіричній доведеності процесу зображення власної історії життя. Автобіографія, як і життя, автентичні настільки, наскільки вони переплетені з фіктивним началом, що продукується суб'єктом. На меті стає не акумуляція фактів власного життя. Навпаки, вони виникають *post factum* у текстуальному просторі спогадів як «...комплексне взаємне впакування минулого й теперішнього одне в одне» [8, S. 17].

Цілком слушно, що найбільш характерними ознаками сучасного мемуарного письма спеціалісти вважають ослаблення формоутворюючого потенціалу принципів ретроспекції, прогресивної внутрішньої еволюції, посилення прийому навмисно розмитой достовірності фактуального ряду. Так, «я»-оповідачі автобіографічних творів Вольф, Бахманн, Свева, Яна, Йонке та інших авторів демонструють тенденцію щодо позбавлення площини історичного своєї провідної ролі. «...Die erste Veränderung, die das Ich erfahren hat, ist, dass es sich nicht mehr in der Geschichte aufhält, sondern dass sich neuerdings die Geschichte im Ich aufhält» [8, S. 114].

Не втрачає своєї актуальної проблемності питання про визначення співвідношення наріжних жанрових інстанцій, окреслених, як загальновідомо, автором, оповідачем, героєм. За літературознавцем-класиком у галузі вивчення жанру Ф. Леженом, їхнє співвідношення, приймаючи вигляд «автобіографічного пакту» [2, с. 217], утворюваного оповідачем із гіпотетичним читачем, визначає літературну оптику і тип смислового завдання автобіографічного текстового різновиду. Іншу форму опредмечення жанру теоретики тлумачать як акт, зумовлений «логікою авторського витвору» [4, с. 3]. На сторінках сучасної автобіографії йдеться скоріше про написання історії власного життя, коли суб'єкт виступає не як зображення, а як сам процес зображення. Аналізуючи твори європейських майстрів слова, слід порушувати питання не про авторську самоідентифікацію, а про модель позиційованого суб'єкта. Історія оповідача перетворюється, на думку А. Фінка, на «дискурсивні формації, комплексні системи правил, кодів, позначень, у консолідації та дестабілізації яких суб'єкт так само бере участь, як і у власній історії» [6, с. 19].

Бібліографічні посилання

1. Виолле К. Малая космогония автобиографических произведений / К. Виолле // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М., 2004. – Т. 64. – № 2. – С. 57–61.
2. Лежен Ф. Когда кончается литература : беседа с Еленой Гальцовой от 28 октября 2000 года / Ф. Лежен // Иностранная литература. – 2001. – № 4. – С. 257–265.
3. Цяпа А. Г. Термінологічна парадигма автобіографічного жанру / А. Г. Цяпа // Вісник житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир, 2006. – Вип. 26. – С. 129–132.
4. Цяпа А. Г. Автобіографія як проекція творця та національної літературно-культурної традиції (Улас Самчук, Єліас Канетті) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / А. Г. Цяпа. – Тернопіль, 2006. – 23 с.
5. Черноиваненко Е. Автобиография в истории литературы // Проблемы современного литературоведения : сб. науч. праць / ред. кол.: Н. М. Шляхова, Г. М. Сивокінь, І. М. Колегаєва та ін. – Одеса : Маяк, 2002. – С. 11–28.
6. Fink A. Autobiographisches Schreiben nach dem Ende der Autobiographie / A. Fink. – Berlin, 1999. – 143 S.
7. Holdenried M. Autobiographie / M. Holdenried. – Stuttgart : Philipp Reclam, 2000. – 299 S.
8. Kucher P.-H. Narzisstische Lust am Biographischen? / P.-H. Kucher. In: Neue Bärte für die Dichter? Studien für österreichische Gegenwartsliteratur. Hrsg. F. Aspetsberger. – Wien : österreichischer Bundesverlag, 1993. – S. 111–130.

Надійшла до редколегії 25.04.2014 р.